

רצו מתענין רצו אין מתענין

רב דניאל שטיין

א. גמ' ר"ה (יה-יח): - על ששה חדשים השלוחין יוצאין, על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסליו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים, וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן וכו'. וליפקו נמי אתמוז וטבת, דאמר רב חנא בר ביונא אמר רב שמעון חסידא מאי דכתיב כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וכו', קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה וכו' אמר רב פפא הכי קאמר, בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה, יש שמד צום, אין שמד ואין שלום, רצו מתענין רצו אין מתענין, אי הכי תשעה באב נמי, אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות.

ב. ר"ן ר"ה (ד: בדפי הרי"ף ד"ה ודאמרינן) - מסתברא דאפילו הורגלו להתענות לא אמרינן דשוינהו עלייהו חובה דהא מדאקשי' וליפקו נמי אתמוז ואטבת משמע שהורגלו להתענות בהם ואפ"ה מסקינן דרצו אין מתענין וכו' ולפי זה האידנא הנך צומות בר מט"ב ברצו תלו, אלא שהרמב"ן ז"ל כתב בספר תורת האדם דרצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות קאמרינן שאין ב"ד מטריחים עליהם להתענות ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרם וכ"ש בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש גזירה בישראל ואין שלום הלכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים.

ג. רמב"ן בס' תורת האדם (שער האבל) - ומסתברא דכולהו ארבע צומות תענית צבור הן, ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן, מפסיקין בהן מבעוד יום ואסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשימיש המטה כת"ב, וקרא מקיש להו לתשעה באב, אלא האידנא כיון דבזמן דליכא שמד בטילין רצו ונהגו להתענות בהן ולא רצו לנהוג בהם בחומרות הללו, אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין הן בכולן וכו' וכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון, תשעה באב וד' צומות כיום הכפורים לעינוי.

ד. רמב"ם (פ"ה תעניות ה"ד-ה') - וארבעת ימי הצומות האלו הרי הן מפורשין בקבלה צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז שהוא בחדש הרביעי, וצום החמישי זה תשעה באב שהוא בחדש החמישי, וצום השביעי זה שלשה בתשרי שהוא בחדש השביעי, וצום העשירי זה עשרה בטבת שהוא בחדש העשירי. ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות (ו) בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן.

ה. ערוך לנר ר"ה (שם) - יש להסתפק אם כוונת ר"פ כיון שהוכפלו צרות בט' באב לא תלי ברצו מתענין אלא יש חיוב להתענות מדברי קבלה או שכוונתו דאע"ג דתלי ברצו מתענין מ"מ שלחו שלוחים מפני התענית וכיון שהוכפלו בו צרות, והנה מדברי רש"י במגילה (ה.) שכתב ד"ה אבל וז"ל האי דנקט ט"ב משום דהוכפלו בו צרות והכל מתענין בו אבל שאר צומות אמרינן במסכת ר"ה רצו מתענין רצו אין מתענין עכ"ל. משמע מזה דהך דרצו מתענין על תשעה באב לא נאמר, אמנם מהרמב"ם נראה שכל ד' תעניות שוין מדברי קבלה ובשעה שאין גזירה ואין שלום מדברי קבלה רצו מתענין רק שעתה שקבלו הציבור עליהם אין ב"ד יכול לבטל ט"ב וכו' וכעת מצאתי בריטב"א שכתב בפירושו כן מדברי קבלה רצו מתענין גם על ט"ב נאמר.

ו. טור (סי' תרנ"ד) - ואיסור אכילה ושתייה בו כדרך איסורו ביוה"כ אלא שזה ענוש כרת וזה מדברי קבלה.

ז. שו"ע (סי' תקנ"ד סע' ו') - חולה [משנ"ב (ס"ק י"א)] - ר"ל שהוא חלוש וחש בגופו אף על פי שאין בו סכנה מאכילין אותו] שהוא צריך לאכול, אין צריך אומד [משנ"ב (ס"ק י"ב)] - דא"צ לאמוד ולשער אם תבא לידי סכנה עי"ז שתתענה דאפילו אם אין בה סכנה כיון שהיא בכלל חולה א"צ להתענות] אלא מאכילין אותו מיד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. הגה: ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה והמיקל לא הפסיד. [משנ"ב (ס"ק י"ד)] - ומכ"ש באדם חלוש והוא חולה שאין בו סכנה אין כדאי להחמיר. [בה"ל (ד"ה דבמקום)] - עיין בספר פתחי עולם דבמקום שאין המחלה של חלערי"א חזקה ח"ו יאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס וכן בשתייה כמ"ש השיעורי' בשו"ע סימן תרי"ח כך יש להורות לשואל בט"ב שבוזה לא נעקר התענית לגמרי ורחמנא ליבא בעי].

ח. ט"ז (סי' תקנ"ד ס"ק ד') - והב"י הביא הג"מ שר"ת התיר ליולדת לאכול בצום גדליה אפ"ל אחר שבעה ואע"ג דאמרינן בפרק מפנין דלאחר ז' אם אמרה איני צריכה אין מחללין עליה שבת וצ"ג מדברי קבלה ודברי קבלה כד"ת אפ"ה מותר כיון דרצו אין מתענין כו' אם כן רשות הוא עכ"ל משמע דבט"ב אסור לאכול שלא כדברי הרמב"ן דהא בט"ב לא תליא ברצו וכו' כיון שהוכפלו בו הצרות והוא חוב ואפשר שמ"ה נהגו להחמיר.

ט. גמ' פסחים (מד:) - תשעה באב בין השמשות שלו אסור וכו' דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו.

י. שו"ע (סי' תקנ"ד סע' ד') - עוברות ומניקות מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור, אבל בג' צומות אחרים פטורים מלהתענות, ואע"פ כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי קיום הולד.

יא. רמ"א (סי' תק"נ סע' א') - מיהו עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה, אין להתענות, ואפילו אינן מצטערות, אינן מחוייבות להתענות אלא שנהגו להחמיר, ודוקא בג' צומות, אבל בט' באב מחוייבות להשלים.

יב. גמ' תענית (יב.) - כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית.

יג. תוס' ע"ז (לד.) ד"ה מתעניין - ומה שאנו נוהגין להתענות עד צאת הכוכבים אע"ג דאמרי' בפ"ק דתענית כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית משמע דבשקיעת חמה סגי וכו' לא מחתינן נפשין לספיקא. ועוד דשמא לשון שקעה ר"ל שקעה לגמרי.

יד. שו"ע (סי' תקס"ב סע' א') - כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים (דהיינו שיראו ג' כוכבים בינונים או שהלבנה זורחת בכח ותאיר על הארץ) אינו תענית. [ערוה"ש (שמ סע' ט') - ואמת שכן כתבו המרדכי בספ"ק דתענית והרא"ש שם סי' י"ב אבל הרא"ש עצמו בספ"ב דשבת כתב בשם רבינו יונה דבין השמשות מותר ע"ש, וכן נ"ל דעת הרמב"ם שלא נמצא בחיבורו דין זה דכל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית ואדרבא בפ"ה לעניין תשעה באב כתב דבין השמשות שלו אסור דמבואר להדיא דבשאר תענית כל בין השמשות מותר, וכן מתבאר לי מדברי הר"ן דהך דכל שלא שקעה עליו חמה הוא כפשוטו שקיעת החמה וכו', ולפ"ז נלע"ד דהסומך על רבותינו אלה להתענות רק עד בין השמשות אין מזניחין אותו, וגם הגר"א סק"ב כתב כן וכו'].
.